

УДК 39:929-055.2

Ярослав ТАРАС

СПОВІДЬ 95-ЛІТНЬОЇ ДУЛІБЧАНКИ

Це усна історія про буденне життя звичайної жінки, Юлії Юрківни Тарас, якій у 2017 виповнилося 95 років, яка, щоб вижити і забезпечити власні потреби, спромоглася пристосуватися до викликів та випробувань, які «дарували» політично-економічні системи держав-загарбниць України. Це розповідь про життя за Польщі, за німецької окупації, у підрадянській та незалежній Україні.

Ключові слова: примусові роботи, Австрія, син, донька, тяжка праця, різні політично-економічні системи.

© Я. ТАРАС, 2018

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Учені сьогодні оминають своєю увагою повсякденне життя українських жінок. В основному їх дослідження сконцентровані на історичних життєписах видатних українок або ж на історії жіночого руху. Поодинокі студії з жіночої історії розчиняються у великому масиві публікацій, які пишуться на замовлення з метою показати начебто своє шляхетне походження. У радянський час повсякденне життя українок вважалось дрібнотем'ям, не вартим серйозної уваги. В полі зору були жінки, які «творили» суспільно-політичний образ, потрібний пропаганді радянського ладу — передові ланкові, доярки, швачки тощо.

У забутті, а, точніше, поза реальною історією залишалася буденність українських жінок, які, тяжко працюючи — від дитинства і до самої смерті, мали різні долі, втрати, лише подекуди здобутки, виховували і вчили дітей з надією, що вони будуть жити краще. Ці прості українки не мали й гадки, що вже є частиною української народної історії і культури. А про те, скільки вони зробили для України, годі й подумати: на їх плечі лягло збереження генофонду та утвердження самосвідомості української нації, основ традиційно-побутової культури народу.

Усна історія жінок є почасти суб'єктивною, однак не є викривленою, бо базується на реальній події. Вона проливає світло на те, яке було їх буття в різних політично-економічних системах — жилося під владою Польщі, в німецькій окупації, у підрадянській Україні. Їх історії є для нас цінними, бо засвідчують, що їх страждання починалися від народження та тривали аж до смерті.

Багатющий досвід простих жінок, які практично все життя перебували в екстремальних умовах, при тому були дієздатними побороти виклики різних окупаційних систем, є корисним для українського суспільства. Звичайні українські жінки, так само, як і видатні українки, були тією чи іншою мірою суб'єктами складного історичного процесу. Якби не їх вміння чи, радше, досвід виживати в надзвичайних історичних обставинах, ми давно вже втратили б можливість генетичного самовідтворення, рідну материнську мову, культуру, а разом і Незалежність держави.

Жіночі автобіографічні наративи є цінним джерелом для історико-етнологічного вивчення як загальної історії України, так і її окремих складових, дають можливість зрозуміти, чому Україна в умо-

вах відсутності державності понад 600 років зберегла мову, культурні та моральні цінності, незнищене прагнення мати власну державу.

Усе це спонукало мене викласти повсякденне життя звичайної української жінки і моєї мами — Тарас Юлії Георгіївни¹, якій виповнилося нещодавно 95 років. Вона мало чим відрізняється від інших, весь час живе буденним життям — тими щоденними проблемами і клопотами, щоб вижити і забезпечити власні потреби і своїх рідних. Вона, всупереч своїм переконанням, як жінка і мама, змушена була пристосовуватись до викликів та випробувань, які часто-густо «підкидали» держави-загарбниці нашої України.

Автобіографічний наратив або ж усна історія Юлії Тарас записувалась упродовж 2017 року та постійно наповнювалась новими фактами під час розмов з мамою на інші теми, які дозволяли їй пригадати призабуті деталі свого життя.

Нехай ця усна історія на пошану всіх жінок українок, життя яких, фактично, пройшло в екстремальних умовах, буде уроком для сучасної молоді, нагадуванням і пересторогою для тих категорій покоління, які нині свідомо ускладнюють нашу національну перспективу та продовжують погіршувати життя простих українців...

Мова викладу збережена такою, якою говорить наша оповідачка, що не завжди відповідає сучасним нормам українського правопису.

ОДИН ГОСПОДЬ ЗНАЄ, ЩО Я ПЕРЕЖИЛА НА СВОЄМУ ВІКУ!

Все життя я гірко працювала, один Господь це знає. Я була десятою дитиною в сім'ї, народилася 11 грудня 1922 року. Мій тато Юрко Кулешник походив з багатого роду, а мати Катерина — з бідного роду Газдів. За те, що тато женився на бідній, дід довгий час нас не визнавав. Коли дід побачив, що у сина Юрка багато дітей, він змилосердився, купив йому в горішньому кінці села німецьку хату, господар якої помер. Нашими сусідами ззаду були Газдова Марися, з боків — Гриньків Юрко, Сушкова Анна, Саверин Марися. У мене були чотири сестри: Рузя,

Марися, Юстина, Кася та три брати: Степан, Іван, Василь. Двоє дітей померло маленькими.

За Польщі ми бідували, з поля вижити було тяжко. Тато, за порадою брата, що треба хоч одного з дітей відправити до Канади, відправив Степана за океан. Степан з Канади писав, що «всім стало місця для життя в Україні, а мені не стало». Працював Степан на шахті, помер від раку легких. Його діти стали американцями, контакти з родиною в Україні не налагодили. Вони втратили українське коріння назавжди. Хто вони, яка їх доля — ми не знаємо.

Трагічно склалася доля Марисі, яка вийшла заміж за Миколу Меленя. Вона була красунею на все село, вагітною вмерла на полі, залишила напівсиротами двох дітей — Богдана і Ярину. Смерть Марисі в Дулібах пов'язують з мамою чоловіка, яка її не хотіла, бо була бідною. Люди казали, що свекруха щось зробила, щоб не вернулася з поля.

Не краще зложилася доля сестри Юстини, яку, щоб маєток не пропав, віддали за чоловіка Марисі Миколу Меленя. Юстина опікувалася двома дітьми Марисі, Богданом і Яриною, та своїм сином Романом. Микола Мелень жив недовго. Вона до кінця свого життя була вдовицею. Не вийшла заміж, боялася, що вітчим буде знущатися над сином Романом.

Син Марисі Богдан Мелень в радянський час був вбитий на Стрийській річці. Це було гучне вбивство, мотиви якого до сьогодні не відомі; ніхто не знає, хто його вбив і за що. Донька Марисі Ярина покинула Дуліби і переїхала до Польщі. Родина з нею контактів не має. Вона приїжджала в 1980-ті роки, хотіла одержати спадщину від своєї мачухи, але нічого не отримала.

Брат Іван, не питаючи мами, взяв шлюб з Дулишкою, відійшов від нас, забрали його до війська польського. Він був у німецькому полоні, з якого втік один із небагатьох, втікаючи, переплив ріку Віслу.

Брат Василь, з яким пройшло моє дитинство, був політиканом. Коли мав 16 років, намалював мапу України і повісив у читальні. Поляки його за це посадили. Він наше українське любив з маленького. Він мав хист до малювання, малював образи. Образ Матір Божої з маленьким Ісусом, який годує голубів, намальований ним, я маю дотепер. Він в 1935 році йшов пішки до Львова, хотів поступити вчитися на художника, але його не взяли на навчання, бо не мав

¹ Георгіївна — було записано в паспорті за радянських часів, по батькові сама називає себе Юрківною.

Дулібський хор. 1936 р. В першому ряду третя справа — Юлія Кулешник (Тарас)

грошей заплатити за нього. Під час війни він залишив Україну і опинився в Австрії. З Відня подався до Німеччини, а з Німеччини поїхав до Канади шукати брата Степана. Він мені розповідав, як я в нього була в 1993 році в Канаді, що Степан жив бідно і допомоги від нього він не отримав.

Василь у Канаді працював одразу на кількох роботах вдень і вночі. На зароблені гроші відкрив власний магазин, але збанкрутував. Зрозумів, що торгівля не для нього, почав купувати землю і на ній працювати. Оженився він в Канаді на німкені. У нього було дві доньки. Одна закінчила університет в Нью-Йорку, стала доктором права і довгий час працювала в ООН у Відні, займалася вивченням тероризму у Східній Європі. Друга була фігуристкою. Обидві доньки американізувалися, ми сьогодні, після смерті брата, з ними контактів не маємо.

Питала брата, чому він не навчив доньок нашої мови. Він казав, що хотів, щоб діти знали українську, а жінка — щоб знали німецьку, отже, щоб не сваритись за мову, вони вирішили, що діти будуть англомовні. Василь у Канаді нажив великий маєток, який залишив жінці і донькам. Він мав першу жінку в Дулібах та сина Юрка, яким помагав все життя, навіть у тяжкі советські часи.

Я, Рузя, Юстина, Каська, брат Іван залишилися в Україні.

Моє дитинство було не солодке. Як я вже казала, була десятою дитиною, мусіла всім братам і сестрам прислужувати. Мама, коли було мені чотири роки, привчала до роботи. Вона харила (чистила. — Я. Т.) бульбу, я стояла коло неї, подавала бульбу, показувала, як треба харити бульбу. Вчила мама мене і роботи на полі. Коли я сікала буряки, вона взяла мотику і показувала: «Отак, отак треба сікати, не хочу, щоби хтось взяв собі гнилицю». З шести років я пасла 20—30 гусей, пізніше — і корову на толоці між річками Криниця та Стрийська. Нашою річкою була Криниця.

Між цими річками пройшло все моє дитинство. Кожного дня я гостинцем гонила гусей попри городи «переді»², які були вздовж р. Криниця до ріки Стрий, аж під Братківці. Гонила так далеко, щоб вони не пішли в чужі городи і поля, які були між р. Криниця та гостинцем, не наробили шкоди. З Криниченьки ми пили воду. Вода була студена. Я дуже добре вміла плавати, плала від Дуліб аж до Стрийського моста.

² Переді — городи, які були перед хатами, виходили до річки Криниця, їх від хат відділяв гостинець. Поля за хатами називалися Задами, зі сторони Конюхова — Дзялками.

Я купалася 2—3 рази в день, вода дала мені здоров'я. Я ловила кошиком бздирок на р. Криниця, пекла їх на вогні або на блясі, то була моя їда. Бувало так, що ловлю бздирку, виходжу з води, на ногах повно п'явок, відриваю їх і знову йду ловити бздирки.

Пам'ятаю, як мене врятувала мама. З горів через сильні дощі прийшла моментально велика вода, мати встигла перейти р. Криниця, прибігти на Стрийську ріку і витягнути мене з води. Наших гусей забрала велика вода. У нас був добрий гусак, який під вечір привів гусей додому. Він пильнував гусей навіть тоді, коли я бавилася з дітьми і про них забувала, і завжди приводив їх додому. Гусак завжди йшов попереду, а гуси — позаду.

Річка Стрий була для мене другим домом літом і зимою. В один рік не було у нас на Святий вечір риби, був сильний мороз. Я вбралася в куфайку, пішла на річку дивитися, може хтось в ополонці ловить рибу. Там побачила хлопців, які прорубують ополонку, коли її прорубали, вся риба була наверху. Я руками витягла рибу з ополонки. Так як у мене не було мішка, то кидала рибу за пазуху. Принесла додому цілу куфайку мерзлої риби, не тільки була риба замерзла, а й я.

В інший рік на Різдвяні Свята я вартувала, коли на ріку піде бити ополонку двоюрідний брат. Я побігла за ним, коли він проруба сокирою ополонку, риба скакала в ополонці, мені знову вдалося принести в куфайці в кишнях на вечерю рибу. Треба сказати, що колишні зими порівняно з нинішніми були дуже суворими. Бувало снігу нападало вище вікон. В снігу ми прокопували стежки, щоб можна було ходити до стодоли, сусідів.

Я не боялася води, могла годинами плавати, могла ставити рекорди по плаванню. Коли риба «танцювала», перекидувалася у воді, я лізла в холодну воду, ловила її руками і виносила на берег. Кожен рік, коли риба «танцювала»³, я приносила її до хати.

Я прала руками на ріці Криниченька. На ріці я вимочувала верети, вибілювала їх на траві. Бувало так, що зимою не було у що взутися, я бігала босою до сусідської Стефки бавитися.

Мене дуже любили Юрко Гринів із жінкою, які не мали дітей. Вони мене кликали щось допомогти в хаті чи на полі. Я ходила до них робити, щоб поїсти, бо

часто була голодна. Як не стало тата, ходила їм помагати за коня, яким вони нам орали поле.

Все моє життя — це робота. Скільки тої школи було? Небагато. Закінчила сім класів.

Зі свого дитинства пам'ятаю, що ніхто нам грошей не давав. Діти грошей ніколи не бачили. Нашою забавою були «кічки-палічки», «кляси»⁴. Дітьми ми могли лише споглядати, як відбувається весілля, як співає хор у церкві, читальні.

Коли мені виповнилося 12 років, мати тяжко захворіла і не вставала два роки. Тато продав кусень поля і повіз її до Дрогобича до лікаря Тарговського. Вона мала боляка на пів живота. Все було приготовлено до операції, мати стала з операційного стола, сказала, що хоче вмерти власною смертю вдома, а не в лікарні.

Лікар Тарговський сказав татові, що її життя залежить від того, в яку сторону трісне боляк, як доверху, то буде жити ще 15 років, як усередину, то вмре. Як боляк набирив, мама від болю не спала, стогнала. Вона казала, що руками весь час його тиснула. Боляк тріснув доверху. Коли він тріснув, мама замовкла, ми думали, що вона вмерла. Через деякий час вона почала ворухитись, ми бачили на животі три дірки, з яких витікав гній, подібний до колочної бульби. Він тік майже два роки.

Для лікування мами збили корито довжиною півтора метри. Збирали зілля та трину — те, що зсипалося з кошеної сухої трави під копицями або в стодолі, де було сіно. Зілля і трину заливали окропом або кидали траву в котел з гарячою водою. Цей настій лили в корито, в яке на вереті нас двоє або четверо, як коли, ложили маму. Тримали її в цьому кориті доти, поки витримає. Потім обертали на живіт і чекали, щоб витік гній. На рану клали свіжу бабку, яку прикривали шматом. Вночі я спала в ногах мами, вона клала їх на мене і казала, що їй так легше.

Майже два роки на ріці я прала верети з-під мами. Лежала вона два роки і один місяць. Ми її зіллям вилікували. Після цієї хвороби вона сильно похудала, ми її як малу дитину вчили ходити. Спочатку вчили її сидіти, потім вчили ходити з кріслами. Підшви у неї були, як у малої дитини. Після цієї хвороби, як і казав лікар, вона прожила 23 роки. Мама мала здорове серце.

³ Риба «танцювала» — поведінка риб під час нересту, викладання рибою ікри і запліднення її.

⁴ Кічки-палічки — дитяча гра заганяти камінь патичком в ямку; кляса — дитяча гра бити в долоні.

Уже з 12 років я працювала на полі, сікала, жала, копала, косила косою. Наше поле було перед Конюховим на Дзялках. Ми також мали поле на «передах». Брат Іван на ньому збудував собі хату. Давно слідкували, аби сусід не переорав межу.

Пам'ятаю, панство їхало з горів на бричках і стало дивитися, як я несучу з поля по гостинцю на голові, не тримаючи руками, мішок трави. Один пан на ровері їхав дивитись, як я донесу мішок з травою до самої хати, кілька раз мене фотографував. Переважно я носила все на голові — кошик з лахами прати на ріку, мішок із конюшиною до стайні корови, бульбу з поля. Стодола у нас була велика, літом ми там спали.

Як мама злягла, я доїла корову, вона до себе нікого більше не підпускала. Корова мене любила, я її пасла, поїла, викидала з-під неї гній. Я ходила жати траву для корови на панське.

Життя було нелегким. Нас було багато, ми все з'їдали, часто мамі нічого не залишалося, вона вишкрібала банячок. Мій брат Василь, бачачи голодну маму, казав: «Мамо, не плач, я виросту, куплю тобі цукру, рижу».

Допомогти мамі братові не вдалося, вона померла 1961 р. Посилки з Канади з «рижом, гречкою» він вислав своїй родині у 1992 році. Мама так і не дочекалася від нього рижу.

В одній хаті нас спало 12 чоловік. Я з Василем, найменші, спали на печі. Хата була крита соломною. Колодязь був коло хати.

Крім хатньої роботи, основна була на полі. Ми сіяли жито, пшеницю, овес, ячмінь, садили бульбу, капусту, буряки, цибулю, часник. Льон, конопля садили не всі, ми не садили. Поле завжди гноїли. Поля для нас, коня і корови була замало. Ми все з'їдали до травня-червня. За Польщі бувало так: коли приходив переднівок⁵, щоб вижити, ми жали сніп недозрілого жита, сушили його, зерно мололи на жорнах і варили чир, яким вбивали голод. За Польщі ми жили тільки з городу, поля. Роботи ніде не було. Люди вмирали, бо був недостаток.

Вживали ми на молоці. Молоко всім нам дало довголіття. Коли ми були малі, мама перед тим, як іти на поле, будила мене та брата Василя, давала нам по горняткові теплого молока з-під корови, яке ми

⁵ Переднівок — голодний час перед новим урожаєм.

Юлія Кулешник (Тарас). 1940 р.

випивали і продовжували спати. Ми спали на печі. Коли збудилися, йшли до саду, наїдалися яблук, грушок. У братурі для нас були бульб'яники⁶.

Їда у нас була проста. Готували пироги з тертої бульби, пироги з бульби, до якої додавали трохи сиру, пекли бульб'яники у братурі, їли каші з пшеничної крупи, гарбузові з пшоном, варили борщ буряковий, щавель давали, щоб його заквасити. Для закваснення борщу у нас у саду росла яблуня, яблука якої використовували замість оцту. Вони були такі квасні, що їх їсти не можна було. Ми, діти, щоб убити голод, пекли кріштанці⁷, як була сіль, то їх солили.

Тримали ми корову, телицю, одного або двох коней, годували свиню, мали кури та 20—30 гусей, яких різали, возили продавати до Сколього, там можна було продати дорожче, ніж у Стрию. Їх купували жида. Гусяче пір'я у нас купували поляки.

Снопи з поля складали в стодолі, де їх молотили ціпами. Зерно мололи на жорні. Худобу тримали в стайні. У нас були плуг, плужок, січкаря, ступа, жорна. Якщо тримали свиню, то м'ясо і сало солили в бочці або вудили. Ніхто не вмів робити ковбасу. З м'яса варили росі. Як було сало, то ним маслили. Цибулю смажили до пирогів. Мізерію⁸ робили з огірків і цибулі та сметани. Для мізерії рвали лише пишки цибулі. Їли квашену капусту, огірки. Ми їли все просте і були здорові. Два рази на тиждень ми пекли 12 хлібів, щоб було що різати.

⁶ Бульб'яники — варена м'яка обпечена з чотирьох сторін в братурі картопля.

⁷ Кріштанці — тонкі плястерки сиріої бульби, спечені на плиті.

⁸ Мізерія — салат.

Долівку в хаті мастили щосуботи. Вечором замітали сміття в кут. Вдень сміття викидали на гній. Як тато йшов до хати, ми сиділи дуже тихо. Тато дуже любив порядок, якому його навчили в австрійському війську. Він завжди хотів, щоб у нас був порядок, як в німецьких хатах, де він грав на весіллях.

В Дулібах була велика смертність серед дітей⁹. Моя мати розбиралася в хворобах. До неї приходили жінки за всякими порадами — як ратувати хворих дітей, лікувати жіночі хвороби. Вона слухала, як дихає дитина, казала, що треба робити, щоб її врятувати. Мама лікувала на основі свого досвіду, який був одержаний під час вагітності, родів та догляду десяти дітей. Я збирала з мамою лікувальні трави: звіробій, материнку, рум'янок, м'яту та інші трави. Ними вона лікувала дітей, ставила баньки, п'явки в потрібні місця, зливала віск, запарювала хрін і ставила його на хворі місця.

Сусідка Анна Сушкова приходила до нас і плакала, казала: «Вам дуже добре, що вас багато, а я не маю ні сестри, ні брата, де ж ви, добрі люди». У неї вмирили один за одним всі діти від невідомої хвороби¹⁰, вона просила маму: «Віддайте мені це циганьча», хотіла забрати мене до себе. Я була чорненька з довгими косами до колін, була непосидюча, завжди в роботі, встигала всюди бути, за це мене сусіди прозвали «циганьчам».

У нас, як я вже казала, вмерло двоє малих дітей. Всі інші, крім брата Степана, який вмер у Канаді, жили не менше 83 років.

Мене дуже любив тато, завжди казав: «На старість я залишу найменшу коло себе, щоб доглядала за мною». Тато був відомим у Стрийській окрузі музикантом, мав добрий вишкіл — у 1914—1918 роках був полковим музикантом австрійської армії. Коли вбили капельмейстра, він диригував полковим оркестром. Тато казав, що в нього найсмутніші спогади як музиканта австрійської армії, коли він грав марша під час штикової атаки його полку з москалями, коли кров лилася рікою, а стогін лунав повсюди. Мама казала, що під час австрійсько-москальської

(Першої світової. — Я. Т.) війни ми не бідували, бо Австрія за тата давала гроші на прожиток. За Австрії було добре жити. Після війни тато заробляв як музикант на весіллях. На весілля тато з музикантами їздили кіньми.

Тато грав на кларнеті, жид Салупка на скрипці, ще один хлопець на трубці, другий на бубні, а як не було бубніста, то біла на бубні я. Тато з весілля до хати приїжджав гонорово кіньми, перед хатою з Салупком грали мамі марша. Як тато приїжджав з весілля, для нас було свято. Ми з братом Василем бігли забирати з брички бубен, його розкручували, всередині були для нас гостинці з весілля. Дуже фayne було печиво, булочки, коли тато грав на кирбальях¹¹. Салупка, який жив у Стрию, перед весіллям часто у нас ночував.

Салупка був вар'ят. Пам'ятаю, як на Новий Рік тата і Салупка привезли на санях під наш прогін, вони грали і стріляли, пів села поставили на ноги. У нас в хаті завжди була музика та співи.

Найчастіше тато з музикантами їздили грати в села Аннаберг, Бригидин, Феліціенталь, Гельзендорф¹². Німці могли вислати за музикантами бричку. Кликати грати тата на німецькі весілля тому, що він говорив по-німецьки, вмів грати німецькі мелодії та марші, ще й співав по-німецьки. Їздили на весілля і поза межі Стрийського повіту. Пам'ятаю, що тато їздив грати до с. Гериня коло Гошева.

У Дулібах було гучне весілля, коли віддавалася старша сестра Рузя за Івана Коника. Тоді на весілля з горів привезли забитого оленя на санях, щоб мати чим нагодувати гостей. Роги від цього оленя є зараз у мене в хаті. Я також вмела грати на скрипці і, як вже казала, на бубні. Так сталося, що на весіллі Блажкової Марисі не було бубніста, тато прийшов до хати і сказав: «Збирайся, Юлько, йдемо грати до Блажкової Марисі». Мені тоді було 13 років, я з татом грала на весіллі Марисі цілу ніч. У 1980-ті роки Марися зустріла мене на стації в Стрию, підвела до мене свою внучку і сказала: «Внучко! Ця жінка грала в мене на весіллі».

¹¹ Кирбаль — весілля у німецьких колоніях.

¹² Аннаберг (сьогодні Нагірне). У 1939 р. проживало 250 німців, 10 українців, 20 поляків, 20 євреїв; Бригидин (сьогодні Ланівка). У 1939 р. проживало 935 німців, 90 українців, 5 поляків; Феліціенталь (сьогодні Долинівка). У 1939 р. проживало 680 німців, 20 українців, 30 євреїв; Гельзендорф (сьогодні Загірне). У 1939 р. проживало 380 німців, 90 українців, 30 поляків.

⁹ Жінки народжували дітей вдома, допомагала їм при родах баба-повитуха. Відсутність елементарних вимог гігієни була однією з причин смертності. Вживали сильніші, які протягом свого життя рідко хворіли.

¹⁰ Розповсюдженою в той час хворобою, яку вважали майже невиліковною, були сухоти (туберкульоз).

Тато мені запам'ятовувався веселим чоловіком. На Різдвяні Свята він разом зі своїми музикантами ходив по хатах колядувати, вінчувати. Ходили вони вінчувати до Стрия. Було бідно, але весело на святах. На Святий вечір 12 страв не було, було 3—4 — кутя, пироги, пампухи, оселедець, вар — і все. Могла бути риба, але не завжди.

На Введення мама до хати запрошувала жида Бобика, який мав склеп у селі. В селі вважалося, якщо на Введення перший до хати зайде жид, то буде добре вестись цілий рік. Мама Бобику давала буряків, бульби, коли він приходив за полазника¹³ до хати. Наші люди Бобика не любили.

Тато казав: «На старість мені буде добре. Один тиждень буду жити в однієї доньки, другий — у другій, потім у третьої і четвертої. Як мені буде добре!». Татова мрія не збулася. Він помер раптово, в мене на руках. На весіллі, де він грав, випив холодного пива, дістав «гальопуюче» запалення легких. Мене тато послав до Газдової Марині за п'явками. Поставлені на груди п'явки після прокусу відпадали, не хотіли ссати кров, тато до ранку вмер. Я бачила татову смерть: у нас коло стодоли, коли він вмирав, цілу ніч сидів хлоп, коли тато вмер, то він пропав. Тато помер, коли мама була хворою, не вставала. Її винесли на вереті, вона лежачи проводжала його на той світ. Я з братом Василем і сестрою Юстиною стали напівсиротами, не мали за що жити. Старші сестри та брати в той час вже повіддавалися та одружилися і мали свою господарку. Спочатку віддалися Рузя, Марися, потім Каська. Брата Івана забрали до польського війська.

Ми бідували, коли помер тато. Не було що їсти, вбратися. Я мала від сестер один мешт чорний, другий жовтий. Василь, Юстина і я при них почали шукати роботу. Щоб вижити, я ходила на панське збирати квіти, носила їх до Стрия продавати, купувала щось їсти. Ходила в Стрий босою. В кращі часи, коли мені купили сандалі, я йшла до Стрия босою, коло парку «Вільшина»¹⁴ взувалася, ходила взутою по місту, коли верталася до села, то знову йшла бо-

¹³ Полазник — перший відвідувач хати. На Введення, Різдво, якщо до хати зайде здоровий чоловік з грішми, то це на добре в господі, якщо ж жінка (особливо стара баба) — навпаки.

¹⁴ Парк «Вільшина» був на початку міста Стрия, через нього дулібчани йшли до міста Стрия.

Микола та Юлія Тарас з дітьми Ярославом і Миросею. 1952 р.

сою. Босою в своєму житті я находилася багато. Я ходила до німців копати бульбу. У горішній частині Дуліб жили дві німецькі родини. Ходила я до польської кравчині в Стрий вчитися шити, хотіла бути кравчиною. Працювала в неї задурно довго.

Поляки робили з українцями, що хотіли, як не переписався на поляка, то роботи ніколи не дістанеш. Ми хоча і бідували, але з нас ніхто на польське не записався. Українці шукали роботу в жидів та в українських кооперативах.

Щоб влаштувати на роботу Василя до Маслосоюзу в м. Стрий, Іван Опришко та Іван Коник, чоловік моєї сестри Рузі, поручилися маєтком, що він не вкраде і буде добре справуватись. Ходив Василь на роботу з Дуліб до Стрия, часто цілий день був голодний. Я на прохання мами ходила до керівників Маслосоюзу просити, щоб йому дали в обід булочку. Коли було що поїсти, мама посилала мене до брата. Мені було 15 років, я хотіла також вбратися, бо вже була дівкою.

Ми зі сестрою Юстиною почали шукати роботу, пішли до інженера Якобсона, який проживав у Стрию і завідував тартаком Гредля, розташованим на межі Стрия і Дуліб, та керував паперовою фабрикою в Кохавині¹⁵, проситися на роботу. Ми посту-

¹⁵ Кохавина — присілок Жидачева, де була і сьогодні є паперова фабрика, існував римо-католицький монас-

кали у двері великого особняка, де жив пан інженер, сьогодні це воєнкомат Стрийського району. Він вийшов і спитав: «Дівчата, що скажете?» — «Ми прийшли, щоб ви взяли нас на роботу». Подивився на нас і сказав: «Цю дівчину (Юстину) візьму, а тебе ні, бо ти дуже мала». Я його дуже просила і казала, що буду всяку роботу робити, замітати, трачину носити, «як треба, то буду вам дверима рипіти, цілий день танцювати». Він змилювався наді мною, взяв на роботу. Так я зі сестрою почала працювати в Кохавині на паперовій фабриці. До Кохавини я працювала на тартаку Гредля, там носила трачину з-під пилорами. В Кохавині ми винайняли кімнату.

Я зі сестрою Юстиною в неділю ходили до костелу, бо церкви в Кохавині не було. Я раз в місяць їхала з Кохавини до Дуліб, щоб принести мамі хліба.

Інженер Якобсон відслідковував, як я працюю. Він перевів мене з тяжкої роботи кидати книжки, старий папір у котел на легшу — робити конверти. Нас два рази, в 1939 р. та у 1941 р., застала війна в Кохавині. Ми думали, що то птахи літають, а то хмарами летіли німецькі літаки.

На Кохавинській фабриці за перших советів була страшна дисципліна, ми, як говорили між собою, то дивилися, чи не має кого близько.

На цій фабриці ми працювали за Польщі, за перших советів. Совети ввозили до Кохавини церковні книжки, Біблії, все це кидали в котли на папір. Ми старалися гарну Біблію вкрати, щоб ніхто не бачив.

Як прийшли німці у 1941 році я на фабриці не працювала, була коло мами. У 1941 році, коли німці були у нас, інженер Кохавинської фабрики, який мене взяв на роботу, прийшов у Дуліби до моєї мами просити, щоб вона його переховала, а він одружиться зі мною. Мама йому відмовила — він був серед місцевого населення відомою людиною і вона боялася, що хтось замельдує німцям, що Юлька вийшла заміж за жида, і всю родину розстріляють. У нас був страх, бо я бачила на свої очі, як в Стрию на базарі були повішені чоловік, жінка і дитина за те, що переховували жида. Знали, що жидів ввозили до парку Вільшина і там розстрілювали. Бачила, як у Стрию після облави німці розстрілювали кожного десятого. Страх був від того, що кожного четверга в базарний

тир, це була відпустова місцевість, сьогодні — греко-католицький монастир.

день страчували людей. Перед тим на міській площі на чотирьох кутах вивішували афіші, кого і за що будуть розстрілювати або вішати.

За німців до нас в Дуліби часто приходив Галема з Гребенова. Позналилися ми з ним під час концерту в народному домі в м. Стрию. Він у нас часто ночував, перед тим як з жидам йти в гори. Він хотів зі мною одружитись. Купив мені сукенку, на Різдво приніс бочівку пива. Він зі Стрия щонеділі переводив жидів через границю. Деколи я йшла з ним до Конюхова, далше він мені не дозволяв йти. Його вбили за Конюховим наші люди. Сестра шукала його, приходила до нас питати, коли останній раз був у нас і коли пішов з людьми в гори. Не судила мені доля побратися з Галемою.

Зі мною хотіло багато одружитися. За мною слідкував поляк, як я працювала на полі, жала, сапала, як ходила на панське і несла на голові траву з Конюхова до Дуліб. Він прийшов до моєї мами і сказав, що хоче познайомитися та одружитися зі мною. Вбрав мене, відвіз показати до своєї мами на Новий Світ, але та не дозволила йому взяти за жінку русинку¹⁶.

В 1941 році була голодовка та велика повінь. Вода забрала все, по ріці Стрий плили хати з гір, ми ловили дошки, які використовували на паливо.

У нас не було що їсти, ми почали голодувати. Їли лободу і траву. В цей голодний рік німці відбирали у людей все: зерно, бульбу, яйця, молоко. Мама збрала лахи і брат Іван кіньми поїхав на Тернопільщину міняти їх на харч. Те, що він змінював, німці по дорозі забрали, лише коні віддали. Мати збрала останню одежину і послала мене міняти до Польщі.

Поїхала я до Польщі зі сусідами. У селі біля Пшеворська виміняла одяжу на пшеницю. Полька дала їсти, каже мені: «Дзецько, ти так пшеницю не довезеш, немці її в тебе заберуть». Взяла мій мішок-рубцак з пшеницею, обложила довкола бульбою і каже: «Єдзь з Богом!». Приїхала я із Пшеворська до Перемишля, на стації море людей. Як приїхав поїзд, всі кинулися до вагонів. Мені не вдалося дістатися до середини вагону, я лише забралася на його сходинку і руками трималася за поруччя, щоб не випасти. До мене підбіг німець і бив мене нагайкою. Спочатку по мішку-рубцаку, а потім по руках, щоб я зійшла з вагону. Я знала, що як зійду, то втрачу

¹⁶ Русини — стара назва українського населення Буковини, Галичини та Закарпатської України.

все, голод нас знищить. Бив він мене доти, поки поїзд не поїхав. Руки були сині від побиття, але я була щаслива, що вернулася з пшеницею. Ми були врятовані від голоду, могли собі зварити чирю.

Під час війни не було солодко. Треба було виживати. Я носила молоко до Стрия на продаж та братові Василеві, який працював у Маслосоюзі. Найстрашніше було йти через парк Вільшину, де німці звозили жидів і розстрілювали. Небезпечною була дорога від тартака Гредля до початку Дуліб, це був пустир, «плависько», яким треба було швидко проїти, бо там завжди відбувалися пригоди з людьми. Там могли забити, пограбувати. Раз я принесла їсти Василеві, вертаюся по Болахівській, йду до тартаку Гредля. За мною почав йти панок, я борше, він за мною борше. Я почала щосили втікати, він за мною, встигла добігти до перших хат села і почала гвалтувати (кричати. — Я. Т.). Люди казали, що на цьому пустирі між тартаком та першими дулібськими хатами на дівчат полює син Братківського пана.

Село наше в усі часи було українським. В селі жило багато патріотів, які хотіли мати власну державу. З давніх-давен у селі була українська організація. Хлопці і дівчата пішки йшли на Ключ, Маківку до могил наших січових стрільців. Пам'ятаю 1932 рік, коли поляки повісили Д. Данилишина та В. Біласа, в селі була оголошена жалоба, ніхто не смів співати, танцювати, грати. Мій тато-музикант не міг цілий рік не грати на кларнеті. Він у своїй хаті загравав на кларнеті, вночі нам побили всі вікна. В цю ніч мати дістала страх, від якого зробився боляк. Ми також були перестрашені. Українська громада тримала порядок у селі.

За Польщі наші селяни привітно ставилися до львівських студентів, які йшли через село на Маківку. Ганьбили, ламали ровери верчанським¹⁷, коли ті йшли на Ключ за те, що в їхньому селі були комуністи. На Маківці співали наших пісень. Я також не один раз ходила на Маківку.

За Польщі було тяжко. Єдиною нашою розрадою в селі був хор, театр і читальня. Я співала в хорі, диригентом у нас був Пасіка. Співали ми українських пісень. Хор часто співав у народному домі в Стрию, Конюхові та інших селах. Ми вивчали нові колядки, які нам запропонувала «Просвіта». Кожна з нас

¹⁷ У Верчанах був осередок комуністичної партії Західної України, там було багато комуністів.

для хору мала вишивану сорочку та плісовану спідницю, яку мені купила мама. На межі Стрия і Дуліб, де був тартак Гредля, було порожнє місце, там робили фестини. На фестини з'їжджалися хлопці та дівчата зі всіх сіл, співали і танцювали. Танці також були в неділю. За Польщі до нашої читальні на танці приходили жовніри.

За радянської влади на танцях у Дулібах з дівчат знімали червоні берети.

У читальні ми співали не тільки пісні, а й колядки, які нас навчили. Пам'ятаю таку гарну колядку, яка би нам сьогодні придалася:

*Нині Рождество Божого дитятка
Браття-українці йдуть його вітати
Тутки лемки співають
Подольняки іграють
Волиняк щось міркує
Бойко легко танцює
Полтавець плясав
Гуцул трембітає
Тра-ра, тра-ра, тра-ра
Грають-співають українські села
Щоб та дитина була все весела
Щоб весело було всім
Всі по-своєму говорім
По-українськи помолись
І співати так берись
Ісусе на сіні
Дай щастя Україні
Боже, Боже, Боже щастя дай.*

Була інша коляда:

*Ой давнє народження Божого сина
Що його в день той породила Діва Марія
Ми крикнемо Христос Родився
Ми крикнемо гуртом
За море цей день понесе Дніпро
Що нині у нас Різдво.*

З цими колядками та іншими нас 4—5 дівчат ходили колядувати до кожної хати.

Мене забрали на роботу до Австрії в 1943 році. За мене не було кому обстати. Брат Іван був у німецькому полоні, брат Стефан у Канаді. Мамі мене довгий час вдалося ховати, поки забрали. Вона мене ховала в stodолі. Коли приходили, накривала місце, де я була, сіном, соломою.

Мене привезли до Австрії, коли відбирали на роботу, то питали, хто що вміє робити. Я сказала, що вмію шити, мене відправили на швейну фабрику до Відня, там я працювала помічницею швачки. Там

познайомилася з чоловіком Миколою, там і родився 1 жовтня 1944 року син Ярослав. Родився, як казали в лікарні, фанним хлопцем 4,2 кг. Австріяки дали візок, позносили одягу. Хрестила я сина в церкві Св. Варвари¹⁸. Оповивала сина на столі біля гробу Св. Йосафата.

Американці кожен день бомбардували Відень. Ми всі бігли до бункера для жінок і дітей. Часто ночували у бункері. Ночували сидячи. Бувало так, що лишила візок на вулиці і бігла щосили зі сином до бункера. Не один раз я згадую то пекло, коли зверху сипались бомби. То був вогонь, тут і там горіло. Іноді я не встигала добігти до бункера, то ховалася у підвалі будинку, накривала своїм тілом сина, щоб його не задушила вибухова хвиля. Молила Бога, щоб бомба не впала на дім, де я сховалася, бо бачила щодня, як з будинків залишалися самі руїни, під якими були поховані люди. Пам'ятаю, як прийшли рускі, то в місті пару днів був Содом і Гоморра, розбирали людей на вулиці, гвалтували. Австріяки ховалися по підв'язках. Моя особиста зустріч з рускими могла скінчитися трагічно. В кімнату, де я знаходилася з семимісячним сином, залетіли рускі, один приставив мені до грудей револьвера і кричить: «...Мать твою, ты жрала немецкую колбасу, убить тебя надо». Якби не заплакав у візку син та другий не сказав: «Перестань, видишь, маленький ребенок», він міг мене застрілити. Плач сина врятував нас обох від смерті. Не знаю, яка би доля була в мого сина, якби він мене забив.

Рускі наказали мені «жарить картошку на постном масле». Я скільки жила, не знала, що таке «постне масло» і як на ньому можна смажити бульбу. Я зі страху насмажила їм картоплі на смальці. Рускі випили, з'їли картошку і вступилися.

Моїм сусідом по гуртожитку був хорват, який симпатизував руским. Мені при зустрічі завжди казав: «Юля, чого ти не любиш руских, як вони прийдуть, всім нам буде добре». Після зустрічі з рускими він прийшов сумним. Вони у нього зняли з руки годинник і перстень.

Рускі на подвір'ї, де ми жили, поставили гармату, двоє з неї стріляли, третій грав на гармошці, потім всі разом пили горілку, потім знову стріляли і пили.

¹⁸ Церква св. Варвари — греко-католицька церква у Відні, до якої під час і після війни українці ходили молитися. Мощі св. Йосафата перенесено 1917 р. до Відня, а після Другої світової війни — до Риму.

Рускі наказали всім жінкам з дітьми за 24 години вибратися з Відня. Серед них були такі, що нам співчували. До мене підійшов офіцер і каже: «Бери ребенка побольше, у нас ничего нету». Все, що могла, погрузила у візок, положила сина, з цим багажем я пішки перейшла лінію фронту і прийшла до Віленойса (Баден)¹⁹. Там збирали всіх українців, жінок з дітьми. Чоловіків всіх забрали до війська.

Дорога до Віленойса довша, ніж від Стрия до Львова. Цією дорогою йшло багато українок з дітьми і без дітей. По дорозі заходила до австрійських хат, щоб дали мені і дитині поїсти. Австріяки давали їсти. У Віленойсі нас погрузили на грузові машини, відвезли до Будапешту. У Будапешті ми пробули цілий тиждень. Всі говорили, що нас із дітьми везуть до Сибіру. Мадяри — погані люди, вони потруїли всі колодязі, нас попередили, що тут все отруєне — хліб, вода. У Будапешті ми ходили до руских солдатів просити їсти, вони давали нам поїсти. Мадярів не дай Боже нікому. На Великдень жінок з дітьми погрузили у 52 товарних вагони. Привезли нас у Румунію, висадили в чистому полі під голе небо. Не повезли далше, бо вагони були потрібні для війська. До мене підійшов румунський панок, каже: «Збирай лахи, свою дитину, йди до мене жити». Мені було страшно подумати, що я маю йти невідомо куди. Я не була батяром і не збиралася жити і вмирати в Румунії. Підійшла до мене також жінка, каже мені: «Ти маєш дитину», дала мені фляшку молока. Дай Боже їй здоров'я, як живе, а як вмерла, дай Боже царство небесне.

Нас всіх, голодних у відкритому полі, змочив до нитки дощ. Щоб врятувати дитину, я накинула не неї все, що мала на собі. Пізніше прийшли товарні вагони, нас знову погрузили. Я вже чула, що, після того, як змокла і промерзла, мені буде кінець. Як приїхали до Чернівців, не чекаючи документів, допитів, вирішення моєї долі, я з візком сіла на поїзд до Станіславова. Я всіма силами, не дивлячись на температуру, все робила, щоб скоріше приїхати додому, розуміла — як цього не зроблю, то вмиру і дитина пропаде. Знемагаючи, я добралася до Станіславова, Львова, до Стрия. Я знала, що в Стрию коло стації живе вуйко Петро, мамин брат, я прийшла до нього вже з останніх сил. Як зайшла до хати, то зімліла, у мене

¹⁹ Віленойс (Баден) — місто в Австрії.

було двостороннє запалення легенів. Вуйко Петро дуже втішився, що я вернулася з Австрії. Мама прийшла з Дуліб, поставила мені баньки, п'явки, хворіла я більше місяця, але врятувала себе і сина.

Щоб не забула, в дорозі з Відня до Дуліб я була три неділі. Весь цей час ми були голодні, як казала, ходили просили їсти до руских солдатів, австрійських селян.

Потрохи я відходила від хвороби. Чоловіка, як я вже казала, забрали у Відні до війська, ми з сином і мамою бідували, бо ніхто з нас не мав засобів на прожиття. Щось треба було робити. Я дізналася, що советам потрібні колійовці. Мій чоловік ще за Польщі був кочегаром на паровозі, працював на колії від 16 років. Я звернулася до начальника колії в Стрию, щоби він забрав чоловіка з армії. Чоловік Микола вернувся і почав працювати поїздним майстром на станції Стрий, пізніше машиністом.

Після війни ми не знали, кого боятися. Вночі приходили люди зі зброєю, вимагали дати одержу, ковдри, їсти. Ми не знали, хто то були, бандерівці чи енкаведисти. Даш одержу та їсти вночі, рано приїжджали зі Стрия енкаведисти, арештовували всіх, везли в Стрий, а потім — на Сибір.

За советів я мала перевести двоюрідного брата чоловіка Ковалю, який ховався в Дулібах, до Верхнього Синьовидного, де він жив. Коли ми з ним підійшли до Конюхова, там була облава, ми втікали рікою Стрий до Дуліб. Конюхів був дуже патріотичним, там часто совети робили облаву.

У Дулібах були схованки, в яких патріоти ховалися від енкаведистів. Про таку схованку в комні ми дізналися, коли згоріла хата Газди Михайла та Марині.

Ми все життя жили в страшних часах. Мадяри під час війни вішали наших людей на кожному стовпі. Німці прийшли, проголосили Україну, а потім почали вбивати та вшати. Бачила, як на продуктовому ринку в Стрию німці повісили людей і ті висіли 4 дні. Прийшли москалі, почали вбивати і виселяти людей до Сибіру. Спокою не було. Пам'ятаю, як тягли гачком файну дівчину з криївки москалі по селу, щоб признався хтось, чия це дитина. Зі страху свою дочку не признав ніхто. Не було права щось сказати.

Цей жах торкнувся і нашої родини. Івана Коника, чоловіка моєї сестри Рузі, забрали рускі і через пару днів випустили, а на другий день його вбили наші.

Сестра більше року ходила шукати його тіло по полях, витягувала гачками трупи з криниць. Вона ходила по селу і верещала різними голосами. Ходила до тих, кого підозрювала у вбивстві. Приходила і казала їм: «Ти вбив мого чоловіка, то вбий і мене». Їй часто снилися сні, у яких вона бачила місце, де вбивають її чоловіка, і шукала потім місця, які їй приснилися. Їй довго снівся чоловік, який просив, щоб вона його поховала, казав, що я тут за житом. Це тривало довгі роки, Рузі вмерла, так і не знайшовши тіла свого чоловіка, не змогла поховати його похристиянськи. За переказами селян перед смертю старий Дулиш сказав, що вбили Івана в stodолі Цупака, а де закопали — не сказав. До сьогодні ніхто не знає, хто і за що вбив і де покоїться тіло Івана Коника.

Не солодко було дітям Рузі, зокрема Янці Коник, яку дуже катували та мали вбити. Сьогодні ми не знаємо, як їй вдалося вижити. Вона не хотіла говорити, що з нею було за советів. Знаю, що вона робила в аптеці і продавала москалям лікарство. З розповіді сестри Янки, один бандерівець сказав: «Не треба вбивати, бо вона нам пригодиться, нам треба буде мати ліки».

Особливо було неспокійно для господарів, які мали хати на краю села, де найчастіше приходили наші та енкаведисти за хлібом, салом.

У селі було неспокійно. Мене попередили рідні, щоб я не казала нікому, що була в Австрії, щоб ніхто не знав, що я там була. У 1951 році я мусіла зробити в Стрию метрику для сина, бо її потребували до школи. Стару метрику, яку мені видали у Відні, як і інші віденські папери, фотографії, старий кобзар, я спалила після повернення з Відня. Я боялася, якщо їх знайдуть, то можуть заарештувати. Син до сьогодні має в паспорті, що він народився в Дулібах. Хоча має нову австрійську метрику, яка засвідчує, що він родився 1 жовтня 1944 року у Відні.

Мій чоловік Микола працював на колії в Стрию. Він страшно любив колію, без неї не міг жити. Його викликали до поїзда в любий час. Він йшов пішки до Стрия навіть уночі. Це було небезпечно, бо не знали, хто тебе вночі по дорозі перестріне.

Ще однією причиною, що я залишила село, було те, що після війни моя мама забрала із Братківців до Дуліб сестру Касю з двома дітьми, бо її чоловік служив в армії. Хоча мене лишили на господарці з ма-

мою, мені прийшлося вступитися, бо сестра все робила, щоб я пішла. Як я вже казала, в Стрию жив мій вуйко Петро Газда, він радив мені не сваритися зі сестрою, показав у будинку, в якому він жив, покинуту після війни квартиру. Я послухала його, ми з чоловіком вичистили цю квартиру від нечистот, поставили вікна, побілили, розчистили від сміття півницю. Ця квартира була біля вокзалу, для чоловіка було добре, бо близько до роботи. Його в любий час могли викликати до «паездки»²⁰.

На алеї Міцкевича коло вокзалу був базар, на якому продавали продукти, лахи, нафту. Я пекла пирожки і продавала на вокзалі.

Один раз я купила металеву баньку для молока, до мене підійшов мужчина, почав її відбирати і казати, що це його банька і що я купила крадену баньку. Я не віддала йому, тоді він мені жилеткою протягнув, на щастя, по чолі, а мав — по очах. Мене кров залила. Цю баньку продавали багато разів і забирали.

Післявоєнні роки в Стрию були страшні. У 1950-ті роки в Стрию було багато бандитів, злодіїв. Банди вночі грабували хати. Одного разу прийшов уночі визивальщик²¹ кликати чоловіка до роботи. Він кликав не так, як завжди, ми подивилися у вікно, яке виходило на вулицю — стояла машина з людьми, ми зрозуміли, що це злодії або енкаведисти і не відкрили дверей.

Одного разу ми купили паця і зарізали його. М'ясо не поклали у півницю, а залишили в хаті. Уночі прийшли злодії, зламали двері в півниці. Свекруха, яка бачила через вікно, як вони пішли в півницю і коли вийшли, їм через вікно сказала: «Хочете м'яса, то зайдіть до хати». Свекруха була жінка, яка нічого і нікого не боялася. Вона завжди в хаті тримала сокиру, казала: «Хай хтось прийде до хати красти, голуку відрубую».

В комунальному будинку жило багато дітей. У 1950-х роках вони бавилися в розвалинах будинків, які залишилися після війни біля станції, бігали на колійовий міст дивитися, як їде поїзд, ставали там, де проїде паровоз і задимить їх. Раз було так, що син

та сусідські діти не прийшли вечором додому. Ми їх довго шукали, знайшли в півниці зруйнованого будинку, де вони коло вогнища бавилися і не побачили, що світловий день закінчився.

У нашому будинку жила жидівська сім'я, у них родився син. Коли прийшов рабін робити обрізання, то наш сусід-жид ходив позичати шапки хлопчиків зі всього будинку. В той час, коли позичили шапку сина, прийшла чоловіка мама, дізналася про це і сказала, що вони цими шапками хочуть відібрати розум у наших дітей. Мати мого чоловіка не дала забрати розум у мого сина, терміново пішла до жидів і забрала шапку.

Як я перебралася до Стрия, то два-три рази в тиждень ходила до мами в Дуліби. Моя мама не признавала камениць²² і весь час говорила: «Юлько, роби все, щоб ти мала свою хату, абис ні до кого не йшла жити». Я казала їй, що не маю грошей на будову, мама казала, що «файне гімно завжди зробиш, трохи поголодуєш і буде хата».

Вона весь час мене заставляла піти взяти пляц на будівництво хати. Я ходила до землеміра за планом, але він кожен раз мені відмовляв. Моя мама мені сказала: «Хто так як ти ходить до землеміра. Піди купи 50 яець, масла, сала, м'яса і горілку і з тим йди». Я так зробила і через два тижні одержала пляц на будову.

Коли отримала пляц на хату, треба було якось заробити грошей, щоб її поставити. А чоловік працював на колії, з його платні не збудуєш хати. Він не хотів будуватись. Все, що він міг зробити на колії — то принести торбу вугілля, а коли везли до малярів корів, видоїти у вагоні корову і принести молока додому. Це було рідко.

Щоб збудувати хату, я вирішила торгувати. Чим я не торувала! Їздила в Тернопіль, привозила пшеницю, молола її, муку продавала в Стрию на базарі. Збирала і возила бурівки до Тернополя. Там за два ведра бурівок купувала кошик сала, трохи продала, трохи сама мала. Міліція мене за те, що я возила пшеницю з Тернополя, хотіла арештувати і посадити за спекуляцію.

Міліціонер Смиків, коли я поїхала до Тернополя, приходив до нас до хати і вимагав від чоловікової мами фотокарточку. Вона не дала. Вони вирі-

²⁰ «Паездка» — термін, що вживався на залізниці для повідомлення часу і маршруту робітників рухомого складу.

²¹ Визивальщик — людина, яка ходила за адресами машиністів, кочегарів, поїздних майстрів і сповіщала, що їм треба йти в локомотивне депо та їхати за маршрутом Стрий—Львів, Стрий—Лавочне чи іншим.

²² Камениця — багатоквартирний будинок.

пили арештувати мене, коли я буду згружати мішки пшениці на вокзалі в Стрию. Чоловікові, який був добре знаний по станції Стрий, повідомив один із міліціонерів, що мене на станції чекає міліція, щоб арештувати. Він по колійовому зв'язку з'єднався з машиністом поїзда і попросив, щоб його кочегар або помічник знайшов жінку з пшеницею, яку везе з Тернополя, щоб вона винесла мішок до тамбура і щоб той на переїзді в Стрий пригальмував, щоб скинути пшеницю. Так зробили, скинули пшеницю. Я приїхала, міліція мене чекала, але у мене не було нічого, щоб мене арештувати за спекуляцію. За цей випадок чоловік, який також був машиністом, поставив своїм колегам півлітра і закуску. Один Господь знає, скільки я на своїм горбі натаскалася пшениці і скільки страхів пережила.

Міліція не раз приходила до нас, питала, звідки я маю гроші на будову. Я мусіла мати всі квитанції на будівельні матеріали. Майстер, який накривав мені хату, замельдував у міліцію, що в мене бляха крадена. Частина бляхи була куплена у військових, але ми на цю бляху також мали квитанцію, яку ми зробили, коли купували решту бляхи в магазині. Дерево на хату я купила в Дулібах, іншу частину — в горах. Дерево з горів різали в Моршині. Помагала порізати дерево чоловікова родина. Хату будувала я, бо чоловік був на роботі.

Моя хата в Стрию є щасливою, бо поставлена з Богом. Її мені ставили майстри з Дуліб Юрко Гринів та Мельник. Коли я була дівкою, Юрко Гринів казав: «Юльцю, як будеш ставити хату, то заклич мене». Так і сталося, я його закликala на закладина хати. Він разом з майстром Мельником прийшов до мене ставити хату в 1951 році. Вони щось поставили по вуглах хати, щось говорили, молилися, але зробили так, що в цій хаті є завжди гроші. Хоч вони невеликі, але є. У невикінчену хату ми перейшли у 1953 році.

Як будували хату, то дуже бідували. Особливо бідували у 1947 році, коли я була вагітною і не було що їсти. Я стояла в черзі за кукурудзяною мукою, мене так притиснули, що я доньку родила через пару годин на новий 1948 р. Моє недоїдання під час вагітності та скрута відбилися на її здоров'ї. Вона родилась з пороком серця. Сьогодні вона виглядає старіше, ніж я, 95-літня. Під час будівництва хати вона бавилася у піску і отримала сердечний приступ. Плачучи,

я встигла занести на руках напівмертву Миросю до лікарні, де її врятували. Мені її часто приходилося віддавати на рік, півроку до сердечних санаторіїв. Її лікувати в санаторіях в селі Лужани Чернівецької області, в Москві. Приходилось кожен рік раз на місяць їздити до неї.

Скрута, тяжка хвороба доньки заставили мене воювати до Талліна яблука. Я їх не продавала, естонці забирали у мене їх оптом. Таллінці пропонували мені бути експедитором, скуповувати у нас яблука і привозити їх до Талліна, але мій чоловік був проти, щоб я цим займалася. Коли не було яблук, я їздила до Риги, Ленінграду, Москви, купували матеріал на костюми, плащі, який продавала у Стрию на базарі. Ленінград пусте місто на багнах, Таллін, Рига — красиві міста. Естонці дуже добрі люди, вони до західників добре ставилися. Я в Талліні любила йти на море, дивитись на пам'ятник з русалками, які з'являлися після відпливу моря. З Талліна, Риги я вислала посилки з матеріалом на адреси рідних, бо везти з собою було ризиковано.

Я з булочкою їхала до Талліна, Риги або Ленінграду, з другою булочкою поверталася, собі я шкодувала купити їсти, бо треба було грошей, щоб викінчити хату, щоб дати дітям до школи, а потім на науку до Львова. Продати на базарі те, що я купила, було нелегко, бо за спекулянтами стежила перебрана міліція. Бувало так, що міліція на базарі забирала те, що я продавала.

Один раз у мене на базарі забрали матеріал на костюм. Я прийшла додому заплакана, бо втратила. Тоді у нас квартирував з сім'єю капітан Бірюков зі Стрийського аеродрому. Він поїхав у міліцію і сказав, що то він дав мені продати, що це його матеріал. Він був жидом, бачив, як ми бідували, на мотоциклі привозив з аеродрому нафту, яку я продавала і мала на хліб. Він завжди у нас був на Святий Вечір і Пасху, ми з ними жили однією сім'єю.

Все, що я могла дати в 1950-ті роки їсти рано дітям, які йшли до школи, — два яйця, кусень хліба і ячмінну гарбату. Святом для дітей було, коли син з чоловіком йшов у паровозне депо, де чоловік йому віддавав свою пайку — кісточку масла, яку він одержував, коли їхав у «паездку».

Було дуже тяжко, коли чоловіка забрали на рік на цілину. Він нас лишив без грошей, не було що дати поїсти дітям до школи. Ми мусіли якось виживати.

Я ходила, купувала старі речі, прала, перелицьовувала, продавала на базарі. Позичила грошей, купила козу, вона нас рятувала. Син на плечах або на санках приносив щонеділі з базару в'язанку сіна.

Чоловікова родина побачила, що ми бідуємо, привезла нам мішок бульби. Від біди я захворіла і потрапила до лікарні.

Прийшла я з лікарні в розпачі. Мені на допомогу прийшла Зоня Тичківська, яка мала патент, шила блузки, куртки. Вона мені дала матеріалу, я два дні в неї вчилася шити. Потрохи, потрохи, навчилася шити, почала сама купувати матеріал, шити і продавати.

Я влаштувалася на роботу на обувну фабрику. Прийду з другої зміни з фабрики, цілу ніч шию куртки, а рано їх несучи продавати на базар до Стрия чи везу до Дрогобича або Самбора. Ціле життя я робила і вдень, і вночі.

Ми в радянські часи жили в страху. По-перше, ми були в Австрії, по-друге, два брати жили в Канаді. Перший раз нас визвали енкаведисти в 1960-ті роки, коли помер брат Степан і прийшов лист з фотографіями, як його поховали. Другий раз, коли дав про себе знати брат Василь. Нас знову викликали на допит. Боялися ми і сусідів. Наші сусіди Машталарі нам часто при сварках казали: «Ми вас, бандерівців, посадимо». Сумно мені за те, що ті, що нас обзивали бандерівцями, здавали енкаведистам, в роки незалежності пошили собі мундири і почали видавати себе за великих патріотів України.

Я постановила собі, щоб діти так гірко не працювали, мушу їх вивчити. Я не тільки шила, а й свині годувала, тримала козу і кури. Я мусіла синові і доньці дати сумку харчів на тиждень, коли вони вчилися у Львові. Все, що я могла їм дати — це 10—15 яєць, варених пирогів, бульби, солених огірків, смалець.

Віт тяжкої роботи, недоїдання я маю десятки хвороб. Не один раз я була в лікарні і не один раз мала вмерти. Через недоїдання і багаторічний понос, який лікарям не вдавалося вилікувати, мене болів шлунок і весь кишечник був у ранах. Велике здивування було рентгенолога, який побачив на рентгені рубці на кишечнику і запитав мене, чим я залікувала рани. Я його вилікувала рижським бальзамом.

Мої діти від неповноцінного харчування також часто хворіли. Як вже казала, дочка має порок серця. Син після закінчення школи в 1961 р. часто па-

дав у непритомність. Його помістили на обстеження в залізничну лікарню у Львові. Лікарі хвороби в нього не знайшли і вирішили, що він призовного віку, симулює з метою не піти служити в армію, і відправили його в психлікарню. Я в той день, як його відправили у лікарню, була в с. Жиріві у планетника²³ зі знімкою сина, він по знімці сказав: «Не плач, твій син в каззонному домі. Їдь вже і забери його, бо його там знищать». Я поїхала в психлікарню, мене медсестра закликала до туалету і сказала: «Твій син здоровий, забирай його силою, бо вони тут здорових роблять дурними». Дійсно, мені силою вдалося вивести сина із ізольованої від світу палати. Планетник також сказав: «Твій син буде високо вчений». Він мені сказав правду. Пізніше причину хвороби знайшли. Якби не планетник, сина радянські лікарі би знищили.

Все було в життю. Приходилося мені ховати чужих людей. Я по-християнськи поховала вуйну, сусідку, яка жила в одному домі з нами, та двох старих людей, що жили в сусідському будинку. Одного разу прийшла до мене бабуся, яка жила на Дрогобицькій вулиці, каже: «За то, що поховаєш мене, я тобі запишу хату, переходи до мене жити». Я пам'ятала мамині слова, що жити в чужій хаті недобре. Я подякувала за довіру і відмовилася йти в чужу хату, в якій я не народилася і яку не збудувала.

Я жила в Стрию, але не забувала свою маму. Щотижня я носила мамі їсти, ліки. Одного разу прийшла до неї, вона вмирала, бо не мала таблеток. Рідна сестра, яка жила з мамою, сказала: «Як хочеш, щоб мама жила, піди в Стрий і купи». Я не йшла, а бігла в аптеку. Розповіла аптекарці, що з мамою, що в мене немає зараз грошей, що їх принесу, вона дала мені таблетки. Зі Стрия до Дуліб я з ними бігла. Я, а не брати і сестри, поховала свою маму і поставила пам'ятник своїм мамі і татові.

Я прожила зі свекрухою двадцять років. Вона пильнувала дітей, поки я заробляла гроші на прожиття, була сильною жінкою, помагала у будівництві, не боялася нікого.

Ми з братом Василем, з яким пройшло моє дитинство, зустрілися через 50 років, коли він прийшов у Дуліби подивитися, як живе родина, зустрітися з сином Юрком. Він мене запросив до Кана-

²³Планетник — ворожбит.

ди. В 1993 р. я полетіла до нього. Він жив на хуторі, мав землю, яку здав в оренду, великий сад. Ми ходили з братом на могилу Степана. Брат Степан, як я була в нього на могилі, приснився мені і каже: «Ти прийшла до мене на могилу, бо з рідні на моїй могилі нікого з України не було».

Я в Канаді старалася братові допомогти по господарці. Мене вбрали в шорти, футболку. Брат до обіду йшов на роботу, я виганяла зі стайні ялівок, які він відгодовував на продаж. Ялівки бігли за мною, коли я їм зі саду приносила паданих яблук. Я кидала відро і втікала від ялівок, бо їх боялася. Я йому рвала щодня по 10—20 відер яблук, які ми вечором їхали на дорогу продавати.

Брат попросив допомогти йому почистити невелику річку, яка протікала по його землі. Я зайшла в річку, вона почала мене тягнути все глибше і глибше. На мій крик прибіг брат, витягнув мене з багна і сказав: «Боже, я би мав гріх на все життя, якби ти втопилася». Приїхала я від брата худа, як щепка. Хата у брата не така, як наші хати муровані, то паперові хати. Він палив зимою дровами, газоліном, газом, електрикою. Газ економив. Був багатий, але жив ощадно.

У брата його знайомий, українець, запропонував мені лишитися в Канаді. В нього вмерла жінка і він хотів одружитися зі мною, щоб я за ним доглядала, бо не хотів йти у дім пристарілих. Якби я залишилася, то може би краще мені жилося, але як подумала, що буду на чужині, що не побачу більше дітей, своєї хати, я йому відмовила.

Як стала незалежна Україна, я шкодую, що я не молода, я би зуміла заробити гроші. Сьогодні мене креше поліартрит. Якби не 95 років, то я би зробила лад в городі, хаті.

За все життя я один раз відпочивала, коли мені з обувної фабрики в Стрию дали путівку в Великий Любінь. Що таке відпочинок не знаю. Я завжди чекаю весни, щоб вийти хоть з палицями в город, щось посадити. Можна здуріти, як нічого не робити. Я майкут, так говорили за Польщі на тих, хто все робить лівою рукою. Пишу я правою.

Я вірю, що є щось потойбічне, у моєму житті було багато випадків, які про це свідчать.

Пам'ятаю, як я років 10—12 через вікно з подвір'я споглядала, як відбувається весілля. Поверталася до хати, вже було темно, я йшла гостинцем, за мною почала бігти свиня. Я щодуху побігла, свиня за мною,

Юлія Тарас. 2018 р.

встигла забігти до хати і закрити за собою двері. Ми з мамою через вікно побачили, що свиня перетворилася у бика і спокійно пішла від нашої хати. Мій тато нам розповідав, як вертався з Грабовця з весілля, побачив, як за ним біжить кіт і м'явчить, м'явчить. Він казав, як зустрівся з котом, не міг дійти до хати. Всі в селі казали, що в Лисейка у стодолі живе чорт. Бачили, як по гостинцю часто йшла пані з парасолькою і прямувала до його стодолі. Я раз забула засвітити свічку мамі на могилі, то вона приснилася і сказала, щоб я пішла засвітила свічку. Так було не один раз.

Коли дід купив татові хату у німця, який вмер. То ми довгий час коло дванадцятої години біля хати бачили господаря, який сидів на пеньку. Після дванадцятої він зчезав. Як я вже казала, я також бачила татову смерть.

Коли я працювала в Кохавині на паперовій фабриці, до мене підійшла циганка і каже: «Дай мені кульчики, я тобі скажу, хто буде твій суджений». Вона мені сказала: «У тебе буде багато кавалерів, твоїм судженим буде не тутейший, напівсирота, буде називатися Микола». Так і сталося. Я з чоловіком зустрілася на чужині, він називався Микола.

Як я вже казала, планетник мені розповів наперед, що буде зі сином. Як не вірити, що щось існує. Я також відчуваю, що щось має статися з сином чи донькою.

Не можу не сказати про доньку моєї сестри Рузі Марусю, яка була дулібським філософом, вона все знала, що робиться в селі. Дуже любила Україну.

Коли став президентом Ющенко, вона старий образ, який перехувала від советів, поїхала до Києва і йому подарувала. Як вона мені казала, пани до Ющенка не пустили, образ взяли йому передати.

Мені пішов 96-й рік. Щороку мене не включають на субсидію, думають, що я вмерла, синові приходиться доводити, що я жива, брати таксі і везти мене показувати.

Що я пережила в своєму житті, один Бог знає. Мене всього навчила біда. Я щось у своєму житті зробила у тяжкі часи: збудувала хату, вивчила дітей, поховала маму, свекруху, вуйка, чоловіка, троє старих людей. Кожну зиму чекаю весни, бо останні роки зимою я відбуваю тюрму, не виходжу з хати, бо боюся впасти і вмерти на подвір'ї.

Я гірко працювала і складала собі на старість, щоб бути незалежною. Бандитська влада забрала у мене 18 тис. карбованців, які я мала в банку. Я могла собі відремонтувати хату і мати спокійну старість. Якби не діти, я би не жила до цього часу, бо за пенсію я би не вижила. З 1988 року я вдовиця. 30 років живу сама тому, що дотримуюсь заповіту мами, що чоловіка Бог дає одного, вмирати треба у своїй хаті. Кожного ранку заставляю себе встати, кажу до себе: «Вставай, ти ще годна встати». На старість мені Бог дав добрих дітей, я маю тепер що поїсти та вбратися. Стільки мого розговору, коли діти приїжджають.

Діти до мене два рази в тиждень приїжджають. Вечором дивлюся телевізор і сварюся вголос з депутатами, журналістами, міністрами, які брешуть, кажу їм: «Курвині сини, не брешіть, доки ви людей будете дурити». Сама до себе говорю. Сьогодні

я молюся кожен день багато годин рано, в обід і ввечері, щоб Бог дав здоров'я моїм дітям та внукам, за Україну, і завжди кажу всім: «Бійтеся москаля, бо він може знову прийти». Дай Боже, що у нас немає близько москаля, бідна Східна Україна, москаль її четвертий рік б'є, б'є.

Сьогодні я чекаю весни. Мені треба пережити март.

Yaroslav Taras

THE CONFESSION OF 95-YEARS OLD DULIBY DWELLER

This is an oral story about the ordinary life of an ordinary woman, Taras Yulia Yurkivna, who, in 2017, turned 95, who to survive and meet their own needs managed to adapt to the challenges and challenges that the political and economic systems of Ukraine's occupying powers "gave" to Ukraine. This is a story about life in Poland, at times of German occupation, in the Soviet and independent Ukraine.

Keywords: compulsory labor, Austria, son, daughter, hard work, various political and economic systems.

Ярослав Тарас

ИСПОВЕДЬ 95-ЛЕТНЕЙ ДУЛИБЧАНКИ

Это устная история о буднях обычной женщины, Юлии Юркивны Тарас, которой в 2017 исполнилось 95 лет, которая, чтобы выжить и обеспечить собственные потребности, смогла приспособиться к вызовам и испытаний, которые «дали» политически-экономические системы государств-захватчиц Украины. Это рассказ о жизни при Польше, при немецкой оккупации, в подсоветской и независимой Украины.

Ключевые слова: принудительные работы, Австрия, сын, дочь, тяжкий труд, различные политико-экономические системы.